

SCHIFF JÚLIA
Jeges utak

előtt felmérték és tagolták a telep számára kiválasztott területet. A nem odavalósi topográfusok felvilágosították a kíváncsiakat: ide telepítik a koreai háború foglyait. Ez az bélyeg aztán sokáig rajtunk ragadt.

Behavazott falu: hótető kuggolnak a havon, a házfalak láthatatlanok. Keserű füstszag. Az éles napfényben mindenütt füles sapkák, vastag kesztyűk, fülig bebugyolált arcok. Az emberek lapátjaikkal akarják legyőzni az 1953-as kemény tél havát. A domború tetők mellett lapátolnak, míg a falak és a betemetett emberek ki nem szabadulnak. A házak között mély vajatok az utcák. Útrakelés előtt én is segítettem szüleimnek utat ásni szomszédunk házáig. És most ebben a valószerűtlenül sziporkázó, kékesfehér mélyedésben megyek a találkozóhely felé. Fáradt madarak a tiszta levegőben: anyu és apu, két integető kéz. Noha nem láthatom, valószínű a kis Ildikó is mellettük ugrál. Nemrég hangosan kiáltozva szaladt utánam az utcán:

– A tintatartó, várjál csak, a tintatartó...

Most kezemben tartom a kék tintával félig telt üvegcskét, kissé bosszúsan, mert hisz képtelenség ilyen hidegben tizenöt kilométert tintatartóval kezemben megtenni, és mégis hálásan, hogy eszébe jutott a tintatartó. Nincs töltőtollam. Az írásbeli feladatokra ceruzát vagy a tollszárból és fémhegyből álló író tollat használok. Töltőtolla családjamban csak apunak van, még pedig aranyhegyű. Apa többször hangsúlyozta, hogy a töltőtoll személyes tárgy, a tollhegy alkalmazkodik gazdájához, töltőtollat tehát nem kölcsönzünk. Ezért nem merem most sem elkérni a töltőtollat, és egy sóhajtottal becsomagoltam a gondosan megtisztogatott író tollat. Az írásbeli vizsgákat kötelezően tintával kell írni. De ki tudja, hogy a városban lehet-e tintát kapni? Úgy hírlik, hogy a líceumban sokkal szigorúbban vizsgáztatnak, mint az elemi iskolában. Egy most elkövetett hiba eleve meghíúsítaná minden esélyemet a továbbtanulásra. Csak nem feltűnni, elterelni magamról a figyelmet, észrevétlen a tömeg közé vegyülni, minden törekvésem erre irányul, de tizenégy éves létemre rendkívül nyurga vagyok, szőke hajam és világos az arcbőröm. Nem csoda hát, hogy az alacsony növésű, sötét bőrű helybeliek gyanakvóan méregessenek. Ez is egy „azok” közül, „koreai”! – súgnak össze a hátam mögött.

Vajon gúnyból vagy egyszerűen tudatlanságból származott ez a kijelentés? Már hetekkel érkezésünk

Nevem is mindig okot ad a sajnálkozó kérdésre, hogy is lehet ilyen kimondhatatlan névvel élni. Az ember megrémül a sok hangtól, aminek egy normális ábécében nincs is megfelelője. Rezignáltan legyint, és az éppen ajkára toluló hangokat alkalmazza. Aszerint, hogy kinek-kinek mi jut éppen eszébe. No meg a ruhák is azonnal elárulják az embert. Semmi megszokott, semmi új. Csupa régi holmi. Most is: anyu síbakancsa, sínadrágja és az örökös viharkabát. Minden gondosan megőrizve, még anyu fiatalkorából a szűkösebb esztendőkre. Alatta rétegenként pullóverek. A meleg gyapjúsapka, ami ellen induláskor hiába védekeztem. Apu hátizsákjában: fehérnemű, néhány füzet és kezemben a tintatartó. Meg egy kis tintafolt az ujjamon? Itt lett volna mindig is, vagy most csöppent oda?

Az utolsó ház mellett rám várva négy pár láb topog a hóban. Cerbulescu úr, volt számtantanárom, Valentin, volt osztálytársam az elemi iskolában és szülei. A tanár családja más 'új faluban' él; a nagy hóvihár után nyilván az övéi után akar nézni. Valentin nem tanul tovább; mit akarhatnak vele vajon a szülei? Az engedélyezett tizenöt kilométeres 'kifutón' túl úgyse juthatnak.

Cerbulescu úr veszi át a vezetést. Ő a csoportban a legerősebb. Hozzá csatlakozom. Előttünk szűz vidék: hótenger. Se ház, se fa, de még csak lábnyomok se törnek meg a vakító fehérséget. Őt árnyék halad a fehér végtelenségben, libasorban, lassan. Nem is olyan rossz ez, mint amilyennek apu lefestette, gondolom az első lépések után. Egymás után lépkedünk, a lábak combig merülnek a hóba, csak arra kell ügyelnünk, hogy mindig az előttünk járó nyomába lépünk. Ilyen egyszerű az egész. Lépésről lépésre. A hó a mélyben keményre fagyhatott, mert elbír. Bokám körül hideg kések táncolnak. A hó már utat talált magának a síbakancsok és a gyapjúzokni között. Cerbulescu úrnak jó magas csizmája van. Vaskos lábszárán megfeszül a lovagló nadrág vastag szövete. Mintha ráöntötték volna a csizmaszárat. Most kigombolja prémes bekecsét, kimelegedett a mínusz tizenötben is. A bekecs alatt, mint telente mindig, vastag, szürke, kámzsagalléros pullóvert visel.

A vastag szürke pulóver akkoriban a hideg, hosszú téli hónapok alatt már-már az iskola szimbólumává vált. A tanulók télikabátban ültek a hosszú, szálkás, összetákolt padokban. Sem az ajtók, sem az ablakok nem csukódtak rendesen, a kilincs ismeretlen szerkezet volt errefelé. A Crivăț akadály nélkül fűtött a tantermen keresztül. A vastag agyagtéglából készült kályhák semmi meleget nem adtak. Tizenegy óra felé a hideg csontjainkig hatolt, a tanulók legnagyobb része megszőkött a nagy szünetben. De Cerbulescu úr szürke pullóverében zavartalanul állt előttünk, tábla híján a levegőbe rajzolta a mértani ábrákat, és a fehér falakra írta a legfontosabb képleteket. A megmaradt krétadarabkákkal pedig célba vette a magyarázatát követni nem tudó tanulókat. Én is megérdemeltem volna, hogy célpontjává váljak, mégse dobált meg soha. Valószínűleg apára való tekintettel, aki történelemtanárunk, tehát kollégája volt, hagyott engem békén. De tudtam, hogy megvetett: úgy nézett el felettem, mintha levegő lennék. Vagy még az se. A számtan számomra idegen nyelv volt, amelynek megismerése semmiféle késztetést nem éreztem. Cerbulescu úr megvetése mélyen belém égett.

Megpróbálok a tanár háta mögül oldalt előre pillantani. A „messzi kútnak” valahol közel kell már lennie. Az állami gazdaság itteni részlegének épület- és facsoportja csak lassan tűnedezik elő az ürességből. Csak többszörös odanézésre veszem észre a púpos hótetőket. Tehát az irány jó. Szorosan hátam mögött fűjtat Valentin. Megfordulok, de a fiú nem néz rám, vörös arccal és nyitott szájával lefelé mered. Hogy hagyhatja így el magát? Az út hosszú, és ez még csak az első két kilométer!

Két kilométerre volt telepüinktől az egyetlen kút 1951 júniusában. A 'faluban' nem volt se ivó-, se főző-, se mosó- vagy mosdóvíz. Árnyék se. Se ház, se fa. Csak a forró szél és a benne kavargó por sűrű felhői. A por mindent betakart: a gyapotültetvényben lerakott bútorokat, a ládákat, az élelmiszert. Por csikorgott a fogak alatt, gyűlt meg a fiókokban. És a kis Ildikó porlepte arcára a könnyek rajzoltak fehér csíkokat, mielőtt végre elaludt volna a szennyesládán. A kis test még álmában is meg-megrándult a zokogástól. Sok órája szünet nélkül sírt. Halálfélelem, fenyegető összevisszaság. Anyu folyton elszalad mellőle, senkinek sincs ideje rá. – A gyerek aligha fogja ezt túlélni – mondta nagybácsink. Laci bácsi, az

orvos részvétellel nézte a csöppséget. Rövidnadrágot viselt, és a kavargó por ellen motoros szemüveget. Az én szemem égett és szúrt az állandó dörzsöléstől, de még enyhülést hozó vizünk se volt a mosakodáshoz. Az ország vízben legszegényebb vidéke ez, a talajvíz valahol harmincöt, száz méter mélységben rejtőzik. A legközelebbi falvakban száz méter mélyről ökrökkel húzzák fel a vizet, és üzletben árusítják. Vízüzletben. A falusiak szüntelen menete a távoli kúthoz! A besszarábiai és a bukovinai asszonyok egy rudat emeltek vállukra, két végére egy-egy vödört akasztottak, és lágyan ringó léptekkel hozták a vizet haza. Nekem ez sose sikerült. Tizenegy éves voltam, úgy éreztem, egyetlen vödörtől is leszakad a karom. Mezítláb a forró porban, két kilométer oda, két kilométer vissza maga volt a pokol. A vödör minden lépésnél a lábamhoz ütődött, és a víz minden alkalommal kilötykölődött. Mindig félig teli vödörrel értem haza. Anyu elkínzott arca. Nem szemrehányás, soha! A kút víztartaléka rövidesen kimerült: hajnali szürkületben, sőt éjszaka kellett érte menni. Végül hosszú időre használhatatlanná vált a kút: egy csecsemő tetemére találtak benne. Egy asszony bedobta újszülöttjét visszajövet a szülészeti klinikáról. Ezután csak a Duna vizét ittuk. Pálinkaízű Duna-vizet, amit hordókban és dézsákban szállítottak fel a faluba eladásra.

– Álljunk meg! – kiáltott a férfi a menet végéről. Megállunk, lábunk az előttünk járó által kitaposott lyukban. Senki sem szól. Egy üveget nyújtanak hátulról előre. Szeszes italok kimérése a faluban szigorúan tilos. Azért virágzik az alkoholcsempészet. Megvizsgálom jobb kesztyűmet: a tintafolt szétterjedt az egész kézfelületre, és a kesztyű teljesen merev. Szeretném a tintásüveget a másik kezembe venni, de nem tudom az üveget tartó ujjaimat mozgatni. Újra elindulunk. Dombnak fel a rövidítésen, a „bánságiak útján”: az állami gazdaság szántóján keresztülvezető gyalogösvényen, amit egyébként féltékenyen óvnak az illetéktelen gyalogosoktól. Minduntalan felszántják, de az emberek rövidesen ismét kitaposásák.

Erre indulnak el seregestül naponta abban reménykedve, hogy a városban vásárolhatnak kenyeret. A hosszú utat magam is gyakran megtettem szüleimmel, de a kenyeret csak jegyre árusították, és mert nekünk nem volt jegyünk, mindig csalódottan bandukoltunk az egyhangú visszaúton.

Szélteben-hosszában nem látható semmi sem, csupán egy fa. Az út minden részletét ismerem. A most bal kézről, a domb tetején megjelenő fa uralja az egész vidéket. A szél lefelé fújta a havat, és a fa most egy barna, hó-mentes folt közepén áll. Ha itt megfordul az ember, még láthatja a falut, a parányi házacskákat a völgyben.

Itt, ennél a fánál hagyta el bátyám a múlt télen a galaci fémipari szakiskolából a karácsonyi vakációra hazajövet az útjáról. Egyik kezében az Ildikónak szánt babakocsi, amit megtakarított pénzéből vásárolt. A másik keze, mivel kettejüknek csak egy pár kesztyű jutott, a zsebében keresett menedéket. A metsző északi szél a bőrüket perzselte, a szúrós hó a szemükbe vágott! Itt csügged el Jenicã, aki hiába volt kettejük közül idősebb és erősebb, összeesett a fa alatt. Szerencsére Béla még idejében segítséget küldhetett érte.

Visszafordulok: lehet még látni a falut? A levegő tiszta, de a hómező fehérsége és a vakító napnyilak fogva tartják tekintetemet. Csak Valentint látom, akit szülei a hóban húznak. Hármójuk csoportja, mint egy lassított felvételen, húsz méterre mögöttünk mozog. Szólni akarok a tanárnak, de a torkom összeszorult. Nem nézek vissza, keménynek kell lennem, el kell érnem az iskolát, nem azért tanultam és dolgoztam, hogy most semmivé váljak minden.

Bátyám már 1951-ben kijárta az elemi iskolát. Utána minden útját elrekesztette a továbbtanulási tilalom. Kényszermunka az állami gazdaság földjein, az ökörfogaton, a cséplőgépen, a kukoricakapálás, a gyapotföldi munka, a kubikolás a középületek építésénél... – Eladom az utolsó ingemet, csak te tanulj – könyörgött apánk, és a fiú újra meg újra megpróbálta. Elküldték rokonokhoz meg ismerősökhöz Nagyváradra, Szebenbe, Călărașira. Eltelt egy nap, kettő... Már reménykedni kezdtünk... de minden alkalommal visszajött. Visszahozták szuronyos, fegyveres katonák. Mindig elfogták. – Eladom az utolsó ingemet... – és végül a galaci fémipari szakiskola. Hét hónap telt el reménység és kétely között. És 1953 májusában Bélát megint hazatoloncolták... Akkor helyezkedett el a Gép- és Traktorállomás kísérleti telepén, ahol a brassói traktorgyár traktorait próbálták ki. Csak a hétvégeken jöhetett haza. Minden szombat egy olajos, bozontos és bűdös fiatal traktoristát láttam viszont. Anyu egész hétvégén bátyám

motor-olaj marta altestét gyógyította. – A fiú egész el fog vadulni – sóhajtotta anyu. Ekkor Béla már felesben viselte apuval az ingeket és a cipőket.

A varrógép esténként, a munka után éjszakáig zakatolt. Anyu vigasztaló optimizmusa: „De jó, hogy a régi ruhákat minden változáson keresztülmenekíthettük! Nagypapa prémkabátja még birtokfelügyeleti útjairól megmaradt, meg a prémes mellény. És megmaradt a hosszú, bársonygalléros fekete kabát. Micsoda finom szövet! Apátoké volt, amikor Bukarestben a jogot végezte. A háború előtt, persze. És a fekete-sárga-fehércokás ünnepi taftblúz vékony bársonyszalag fűzővel. Eljegyzésünkön viseltem. Ott, a nagy fényképalbumban utána nézhetsz. Csinos, ugye? Oldalt be kell kissé vennem, és úgy áll majd rajtad, mintha rá döntötték volna. És talán nagymama fehér csipkeharisnyája, mit gondolsz? A szép menyasszonyi harisnya! Kár, hogy szakadozik. De majd megstoppolom neked, jó?

Nem minden ruhadarab volt alkalmas a mezei munkára. A nagy ládákban ridikülök, struccollak, feltűzhető kis művirágcsokrok, selyemruhák, sőt, egy cylinder is lapult. De bébi- és gyermekruhák is, amik többé-kevésbé előnyös csereárúnak bizonyultak. Az első télen, az építkezési munkák után mindenkinek üres volt a pénztárcája, és nem volt semmiféle kereseti lehetőség. Minden nélkülözhető holmival elvándoroltak az emberek a szomszédos falvakba. Perzsaszőnyegünk is pénzé változott. Anyu elegáns kisestélyije egy orvosnő ruhatárába került. Gyakran természetben fizettek, búzával vagy kukoricával, a terményt egy húsliteres, „dublá”-nak nevezett mérővel mérték. Anyu asztrahánbundája is, amit röviddel az 1952-es pénzreform előtt adott el, sajnos ráment erre a megélhetési üzletre.

A karom nehéz. Ólomból van a tintásüveg. És a kék-piros kesztyű pánccélja. Minden ég, a kezem, a lábam. A lábamat nem tudom mindig eléggé felemelni, olyankor elvétem az előttem ásitó lábnyomokat. Egyre nehezebb tartanom a ritmust. Itt, valahol balra vannak a szalmakazlak, de az irritáló fehérségtől fáj a szemem. A tanár bekecsén is ezernyi sziporkázó csillagocska táncol.

Senkivel se találkoztunk eddig. Senki se merte még az utolsó hóvihár után ezt az utat megtenni.

A múlt héten a katonakötelesek százait hívták be a városba a körzeti katonai parancsnokságra a katonakönyvek ellenőrzése miatt. A farkasok ellen késekkel és

baltákkal felfegyverkezett tartalékosok csoportokban indultak el. A csoportok libasorban meneteltek váltott vezetéssel. A visszaúton hóviharba kerültek. Az építőtelep vasútállomás melletti barakkjában húzták meg magukat, ott várták ki a jobb időt. Egy teljes hétig kellett várniuk az enyhülésre. – Ha nem találsz szállást – mondta apu búcsúzóul –, menj te is a „Schwarz Hotel”-be. A barakkot, amelynek emeletes priccsei a telep munkásai, valamint a menedéket kérők számára nyújtottak szállást, férfiaknak, nőknek vegyesen, némi eufémizmussal nevezte a népszáj hotelnek. Schwarz Ludwig, az építészeti munkákat vezető doláci mester a barakk építetőként vált keresztapává. A terem közepén egy dobkályha áraszt fenyőillatot és jóleső meleget. – Ott biztonságban leszel, amíg haza nem térhetsz.

A számtantanár hirtelen megáll. – Valami nincs itt rendjén – mutat az előttünk hirtelen megjelenő lábnyomokra –, hiszen nem járt itt előttünk senki! – Visszanézünk. Sehol egy mozgó pont. A másik három társunk is lemaradt. Visszafordultak volna vajon? – Tovább kell mennünk! – mondja a tanár, és az órájára pillant. – Rövidesen el kell érniünk a várost. Három órája vagyunk úton. – Tovább vonszoljuk magunkat. A hátizsák miatt nem tudok kiegyenesedni. Mitől lett ennyire nehéz? Eldobom a malacombot, mihelyt megállunk, úgyse tudnék enni belőle. Szegény malacok!

Röviddel karácsony előtt vette őket bátyám a faluban. Micsoda lelkesedéssel fogadtuk: jövő karácsonyig hizlaljuk őket, végre nem kell egész télen át éhezniük. És akkor jött a hóvihar és a kemény hideg. Egy héten át szünet nélkül. A malacokat bemenekítettük óljukból a konyhába. Sokkal melegebb nem volt ott sem: csak a kisebbik, déli fekvésű szobát fűtöttük. Ott szorongtunk a téli hónapokban mind az öten. A fal mentén az emeletes ágyak. A nagy fehér banyakemence, amit a konyha felől szalmával és ördögszékérrel tápláltunk. A szoba közepén a nagy kerek biedermeier asztal, amelynél szépapám házában egy éjjelen át a nagyhírű Rózsa Sándor ült. Most mi ültük körül. Az asztallap teljesen színét veszítette az esővíztől. A petróleumlámpa közepén. Anyu varrnivalójával. Apu számtanfeladataink fölött töpreng. Mi kézzel írt tankönyveinkkel, amiket apu kölcsönvett jegyzetektől, tanulmányoktól és cikkektől a tanterv szerint állított össze. Ildikó rendszerint az asztal alatt foglalt helyet, a zsúfolt szobában ez volt

az egyetlen búvóhely. Fáradhatatlan volt a bújókázásban. Mindenkinek úgy kellett tenni, mintha képtelen volna őt megtalálni. Az egyetlen ablak hókeretezte apró üvegeivel, az ajtó mellett a takaréktűzhely. Azon olvasztgatta anyu nagy fazekakban a havat. Hólevet ittunk, és azzal mosdottunk is. Anyu azt állítja, hogy a hólé nagyon jót tesz a bőrnek. De melléke van. A belőle főzött teának és a levesnek is.

Anyu, miután az egyik reggel a konyhában a vizet befagyva találta a vödörben, behozta a malacokat a szobába. Az egyetlen szabad sarokban, a tűzhely mellett rendezte be rekeszüket. De minden gondoskodás és ápolás dacára az egyik váratlanul elpusztult, a másikat levágta, mielőtt túl késő lett volna. Hiába került azonban az asztalra az ínycsiklandó malacpecsenye, az evés öröme odavolt. Visszaemlékeztünk a hajdani újévi ropogós szopósmalac-pecsenyére, a sült malac dióval a szájában hasalt a tepsiben. Nagymama házában, amikor még a nagycsalád együtt volt, mindennek jobb íze volt. Micsoda idők voltak azok! Azóta családunk egyetlen tagja se él már szülőfalumban. Mindegyiküket elüldözték vagy elhurcolták. Egyik nagynénémnek családjával együtt már 1949-ben Szebenben jelöltek ki kényszerlakhelyet. Apu hűgát családjával és a nagymamával együtt hurcolták el. Vilma tánti, nagymama húga nem szerepelt ugyan a kiemelendők listáján, mégis velünk tartott. De hát hol is maradhatott volna? A házat államosították és lefoglalták. Ha marad, az utcára került volna.

Igen, a lista. Kezdetben volt a lista. Vészjóslóan csengő, eddigi életemet végigkísérő szó. Ott volt az 1944-es internálásoknál, az 1945-ös oroszországi deportálásoknál, a kisajátításoknál, az 1949-es és az 1951-es kiemeléseknél, a kényszerszolgálatára felszólító rendelkezéseknél, egész életünket meghatározta.

Cerbulescu tanár egyszerre visszahőköl, és egy sor tőlünk balra elkanyarodó lábnyomra mutat. Most értem csak meg, hogy körben járunk. A nyomok, amikkel az előbb találkoztunk, a sajátjaink voltak. A tanár arca sűrű, ráncai végtelen fáradságról tanuskodnak. A kimerültség melegen árad szét a tagjaimban, s elnehezíti őket. Lábamat görcs béklyózza. A nap jobbra felettünk áll, délután három óra lehet. – Nem sok időnk van, fél ötör már sötétedik – hallom a tanárt, hallom saját gondolataimat. Most lenne jó a meleg szobában, most értékelném csak igazán az otthon melegét, gondolom, miközben az ólomnehéz bakanccokkal küszködök. Otthon, te százarcú otthon!

Tizenegy év telt el a szülői házban, amelyet egyik pillanatról a másikra váratlanul pribékek dúltak fel. Éjjel háromkor egy tiszt, akit fegyveres járőr kísért, hadarva olvasta fel az 1951/200-as dekrétumot. Mi hálóingben vacogtunk a hálószobaajtóban. Azonnali hatállyal eltávolítanak a lakóhelyünkről, szól a parancs, egy tehervagont bocsátanak a rendelkezésünkre. Négy óra múlva legyünk elszállításra készen. Szőnyeget, zongorákat, írógépeket nem vihetünk magunkkal! Személyi igazolványainkat bevonták, mozgási szabadságunkat a lakásra korlátozták. Egy katonára maradt őrizetünkre azzal az utasítással, hogy ellenállás vagy szökési kísérlet esetében lőjön. Fejtelenség. Mindenki a saját holmiját csomagolta. Apa könyvszekrénye könyveit egy nagy ládába ürítette. Melyiket vigye el, melyikről mondjon le? Diszkötések, bőr-, halina- és vászonkötések. Anyu benéz: – Ne csak könyveket, Anti, az Isten szerelmére! – Apu nem válaszolt, új ládát akart a garázsból behozni: az ő fegyverének závarja kattant. Ildikó rekedtre sírta magát és anyu szoknyájába kapaszkodott. Az ott-hon hét parasztszékérre zsugorodott. Sebtében kellett indulnunk. A berendezés legnagyobb része ottmaradt. Kísérteties volt utunk az állomásra: a nem érintettek számára kijárási tilalmat rendeltek el. Felrakodás a marhaszállító vagonba, ránk zárt ajtó, indulás. A célt nem ismertük. Az ajtónál ő utazott velünk, a gyerekek számára nem volt tej, a szerelvény csak vizet venni állt meg. – Kelet felé haladunk. Ezek Oroszországba visznek bennünket – mondta apa a térdén kiteretett térkép fölé görnyedve –, ha a nagy Duna-hidat Cernavadánál túlhaladjuk, semmi kétség: Poslanie na Sibir. Száműzés Szibériába! – A bizonytalanság kínját végre negyvennyolc órányi utazás után a fetești-i állomáson, pár kilométerrel a híd előtt felváltja a bizonyosság, mégsem Szibéria. Kirakodás, éppen egy bitófa alatt, amelyen még ott fityeg az utolsó akasztás kötélmaradványa. A vasúti pályatest zsigongó ócskapiac. Zsákok, ládák, bútorok, rémült emberek és állatok kusza összevisszaságban. Mellettünk nagymamánk és Vilma tánti holmijai. Az első vacsora és az első éjszaka szabad ég alatt. A következő nap aztán Anti úr – anyutól hallották, aki így szólította a férjét – halaszthatatlanul rakjon fel mindent két teherautóra. És megkezdődött a Pohod na Bărăgan, egy másik Szibéria felé. Akkor következett Ildikó idegsokjja. Anyu a vezetőfülkébe szállt föl vele, Apu velem az egyik teherautó platójára, Béla a másikéra. A száguldó teherkocsik a laza földből vastag porfelhőket ver-

tek föl. Hol egy matracot, hol egy tyúkládát veszítetünk el. Végül megállapodtunk valahol, egy kietlen síkság közepén, ahol világossárga és rózsaszín virágú növények feszítették szabályos soraikat a horizontnak. Apu nehézkesen mászott le a teherautóról. Nyári öltönye csupa por. Anyu sírva jött elé. Sose láttam azelőtt sírni. Azután sem.

Nem találunk egyetlen biztos pontot sem. Semmi se válik ki az egyhangúságból. Egyedül a még mindig vakító, hanyatló nap után tájékozódhatunk. Lábam eggyé vált a hóval. A hó betüremkedett a bakancsaimba is, és nem olvad már el. Mintha két jégboton járnék. El kell, hogy vigyenek az iskolához. Megkeményedem mint anyu, aki sose sírt többé, még akkor se, ha úgy látszott, nincs tovább.

Bútorbástyánk még aznap elkészült. A nappal hőségét felváltotta az esti hideg szél. Négyszögbe toltuk össze bútorainkat és ládáinkat, hogy a hidegtől és a kóbor kutyáktól megvédjük magunkat. A négyszög közepén felállítottuk ágainkat. A messzi, csillagokkal pettyezett ég vigyázott ránk. A felkelő nappal aztán visszatért a hőség. Pár nap múlva családonként hat deszkát és négy négyzetméter gyékényt osztottak ki. Most letakarhattuk a bútorokat és kifeszítettünk föléjük egy szőnyeget, amit a tilalom dacára magunkkal hoztunk. Az alacsony és szűk bútorvaskó nem védett meg a portól, de mégis némi árnyékot nyújtott. Élelmiszer-tartalékunk kevés lisztből állt, amit anyu zsákban hozott el, és most a ruhásszekrénybe rejtett. A hőségtől teljesen folyékony zsírt bődönöstől egy lyukba eresztette le a kunyhó előtt, és árnyékfogónak egy matracot helyezett rá. A konyha a 'bejárattól' jobbra egy asztalból állt, rajta a száguldó teherautón eltört és gondosan összedrótózott aragáz-rezso. Három hónapos kaland a szabad ég alatt. Az ősz közeledett, de se építőanyag, se menedék sehol. Nap mint nap láhattuk az állomásról a telepre építőanyagot szállító kocsisorokat, de a szállítmányokat fegyveres katonák őrizték, nem férhettünk hozzájuk. Az emberek a föld alá kezdték magukat ásni. Három és fél méter széles, másfél méter mély és tetszés szerinti hosszú üregek keletkeztek így. Fedelet csak a fuvarosok tudtak maguknak szerezni. A deszkák egy részét a kocsi aljában felejtették. A deszkafedélre aztán vastagon elsimitott földet halmoztak. Laci nagybátyánknak kiutaltak faanyagot, mert otthonában betegeket ápol. Bunkerében sötét volt, a levegő nedves, és még a

mezei egerek is beköltöztek hozzájuk. A bunker számkra álom volt csupán. Apu és Béla csodára számítva mégis hozzáfogott az ásáshoz. Apu az ő tudós külsejével – még sose láttam eddig ingujjra vetkőzve és nyakkendő nélkül – minden tapasztalat és edzettség híján küzdött a feladattal, tenyere hamarosan tele lett vérhólyagokkal. A tizenhárom éves nyurga, vékony, de szívós fiú jobban bírta a megpróbáltatást. A bunker félig készült el, amikor jött a rendelet, hogy minden családnak házat kell építeni. Építeni? Mivel? Miből? A felelet: földből. A tetőszerkezet anyagát és a befedésre való szalmát, ajtókat és ablakokat a telep vezetősége fogja rendelkezésünkre bocsátani. És a vizet a földből való építkezésre? A falutól négy kilométerre folyt a Duna, innen kellett vennünk a vizet. Vályogot vertünk a Duna-parton: a sarat csupasz lábbal dagasztottuk, két nagy formába nyomtuk és kifordítottuk a földre, ahol a vályogtégláknak meg kellett száradniuk. A teli formák nagyon nehezek voltak, kezünk felhorzsolódott, kirepedezett, hátunk sajgott. Végül is apa aggodalma, hogy a vályogtéglák mi módon kerüljenek a faluba, egy éjjel tárgyalanná vált: valaki szép csendesen elszállította őket.

A megoldást a vert falú ház hozta. Rokonainkkal lakóházépítő közösségbe tömörültünk. Csupa öregember, gyerek és semmiféle szakismerettel nem rendelkező felnőtt. Őt házat kellett építenünk. Kicsi és nagy a falakon dolgozott, egyedül Ildikó sirdogált lent a földön anyja után. És még mindig a bútorviskónkban laktunk. Sokan még mindig azon tanakodtak, építkezzenek-e egyáltalán? Augusztus 23-án, a nemzeti ünnepnapon, amikor a falu vezetősége már felállította a telep bejáratánál a diadalívet, váratlanul, kéthónapos szünet után megnyíltak az ég zsilipjei. A bútorlakás rövidesen teljesen átázott. Fülüketítő mennydörgés közepette menekültünk nagybátyánk bunkerébe. A mocskos esővíz utánunk ömlött. A gyerekek a felső ágyakon izgultak, a férfiak pedig kint igyekeztek elvezetni a vízárdatot. Az asszonyok bent adogatták az esővizes vödröket kézről kézre. A küzdelem egész éjjel tartott. Már derengett, amikor a zivatar alábbhagyott, és kimászhattunk a napvilágra. Vigasztalan kép tárult elénk: kiásott bunkerünk színültig megtelt vízzel. Jövendő házuk még alacsony falai között óriási tócsákban gyűlt meg a víz. A bútorok, a könyves- és ruhásládák teljesen átáztak. A zsírosbödön kecsesen egyensúlyozott a lyukat megtöltő vizen. Mások még rosszabbul jártak: a mélyebben fekvő utcákat elárasztotta a víz, ahol azelőtt bunkerek vagy bútorviskók álltak, most hatalmas tavak terpeszkedtek.

Bútordarabok, ládák, matracok úsztak rajtuk. Azon a reggelen sok zilált, mocskos és az éjjeli küzdelemtől kimerült hajléktalan oldalán álltam a vezetőség barakkja előtt, ami mellett a falerakat volt. Nem volt ott már ünnepi beszéd, csak kétségbeesett kiáltás és a követelés, hogy a károsultaknak azonnal osszanak ki faanyagot, hogy végre tető alá kerülhessenek. Katonaszó érkezett a milícia erősítésére. Döbbenetet és valami emberit láttam a katonák szemében. Bizonyos távolságból, amit nem léphettek túl, kiáltották, hogy csak parancsot teljesítettek. A raktárnok még mindig megtagadta az építőanyag kiadását. Akkor valaki megragadott egy deszkát. Mintegy jelszóra kinyúlt most minden kéz, körülöttem húzták, rángatták és vonszolták az emberek a halomba rakott deszkákat és gerendákat a szélrózsa minden irányába. Apu még vizes rövidnadrágjához pizsamakabátját vette fel, mindnyájan mezít-láb voltunk, és a cuppogó sárban lihegve és nyögve cipeltük a deszkákat, amennyit csak elbirtunk. A tizenkét vagon építőanyag egy szempillantás alatt eltűnt. A következmények, amiktől tartottunk, elmaradtak. Csak számunkra maradt meg a tanulság: a házat fel kell építenünk bármi áron.

A hó már nem fehér óceán. Kékesen fénylik, és a hófúvások fodrozataiban, a hullámvonalak túloldalán sötét árnyak bújnak meg. A mély lábnyomokat színültig megtölti a sötétség. Rövidesen mindenünnen idekúsznak majd az árnyékok, körülvesznek, és a nap, amely részvétlen menekül a látóhatár széle felé, csak gyorsítja előrenyomulásukat. Lábam mint ha ólomból volna. A tintatartó! Vajon maradt még benne tinta? Ami nem folyt ki, az most kék jégkupac a kékesen befuttatott üvegben. Minden jéggé vált. A tanár is, magam is. Elérjük vajon a várost, mielőtt az is fekete tintába merül?

Koromsötét volt bunkerunkban. Őt méter hosszú volt, öt lépcső vezetett lefelé. Csak ha az ajtó nyitva volt, szűrődött be valami fény. A nagy kerek asztal, amit nem lehetett a föld alá cipelni, egykori bútorviskónk, a bunker és a félkész ház között állt: Ildikó színpada. Akkorára felcserélte már a sírást az énekléssel. Egy piros, fehérpetyes lábast, aminek füleire spárgát kötött, akasztott nyakába. Ez volt az ő akkor-deonja. Hajacskája rövidre volt vágva, kezében rendszerint egy lángost szorongatott. Ő volt a telep legfiatalabb lakosa. Borduşani-i Lángos Janinak csúfoltuk kedveskedve.

November elseje. Végre elkészült a ház. Egy nagyobb és egy kisebb szoba, közöttük a konyha. A falakat sárral tapasztottuk be, lótrágya helyettesítette a tapasztásban a pelyvát. Fehérre meszeltük őket, de oly nedvesek voltak, hogy a gabona kicsírázott a vakolatban. Minden, amit a falra akasztottunk, megpernesedett vagy elrohadt. Egy perzsa futó, amit anyu az ágyam melletti falra akasztott, szétmállott, amikor megérintettem. Apu „szögpróbája”: a fal fenti részén csak kalapáccsal lehetett beverni, középen már sokkal kisebb volt az ellenállás, egész lent pedig, mint a puha vajba, úgy lehetett bedugni a szöveget. Az állandóan kitaposott földes, sárral tapasztott padló. A padlás kívülről, létrán volt megközelíthető. A padlástér teljesen üres volt. A mennyezet: hézagosan alulról felszögelt lécek, a közöket sár töltötte ki. A tetőszalmát gerendanehezékekkel erősítettük meg. A szél így is kétszer elfújta már a fedelünket. Minden eső alkalmával aggódva néztünk felfelé: jönnek már a csurdogáló esőcseppek? Sose maradtak el. Anyu kiáltása: „Fel a padlásra!” Főzőedényekkel és tepsikkel suhantunk fel a létrán, a gerendákon egyensúlyoztunk és az edényeket a kritikus helyekre állítottuk. Anyu egész konyhaállománya vándorútra kelt. Amikor a víz utat talált magának az edények között: előbb a nagy nedves folatok a mennyezeten, azután a lezuhanó vakolat az ágyakon, az asztalon, mindenütt.

A tanár zömök alakja szakadatlanul tör előre. Nem pillant hátra, nem is fordul meg. Nem törődik vele, elmaradok-e. Észre se venné.

Az elmúlt télen iskolába menet apu is mindig előttem járt. Hatalmas alakja mögött szélről védve gázoltam. Időnként elért hozzám mindig ugyanaz a szél szárnyon küldött, elrongyolódott szó: „Csoooooont?” A mi titkos szavunk. Nekem is mindig vissza kellett kiáltanom: „Csoooooont!” Egyetlen, az avatatlan számára értelmetlen szó az üres, hódúnékkal fedett utcákon, de a legerősebb kötelék, a bizonyítéka annak, hogy aggódik miattam, hogy azonnal megfordulna, ha nem válaszolnék.

Ha most egyszerűen megállnék, vagy leülnék, csak amíg a lihegés, a mellemben a szűrés elmarad? Nem szabad gondolnom se rá! El kell érnem az iskolát, le kell tennem a vizsgát, ki kell innen kerülnöm! Erre megesküdtem már tavaly, amikor az elemi iskolát befejeztem.

Hogy tovább akarok-e tanulni? És a tilalom? És a könyvek? Honnan veszem a könyveket, Apu? Ne gondoljak a tilalomra. Végül is a magam számára tanulok. Azért, hogy más legyek, mint akivé itt bennünket változtatni akarnak. A tilalom nem tart örökké, és a könyvek, azokat ő írja majd nekem.

Napközben a munka. Anyuval betakarítjuk a répát, kaszáljuk a borsót, kukoricát kapálunk, gyapotot szedünk. Este hét lejjel a zsebemben s egy karéj vegyszerízű lekváros kenyérral a kezemben élvezem a munka jutalmát. Később: a kerek asztalnál a petróleumlámpa fényénél, füzetek fölé hajolva tanulok.

1953 márciusában megérkezett keletről a nagy generalisszimusz halálának híre. Fordulópont előtt álltunk. Néhány hónap múlva, októberben végre az áhított válasz: szabad továbbtanulnom, de csak magánúton. Megtört a jég.

Több éves elszokás után Béla is visszatért a tanuláshoz. Tanulmányi körök alakultak, határtalan lendület fogott el mindenkit, és mégis mindegyre visszatért a kérdés, vajon nem hiábavaló-e erőfeszítésünk, nincs-e minden út már eleve elrekesztve?

Nincs egyetlen kívánságom sem. Gondolataim sincsenek. Semmi, ami továbbsegítené. Miért is mennék tovább? Alvás és ébrenlét között támolygok. Ha el is érem az iskolát, holnap lehetetlen vizsgáznom. Semmi se jut a tanultakból eszembe. Talán megfagyott a kezem is. Az egész út alatt nem tudtam mozgatni az ujjaimat. Hiába cipeltem magammal a tintásüveget. Aludni szeretnék, nincs más kívánságom.

Örökösen kívánságokat szőttünk. Kívánságokkal akartuk a tényeket túlszárnyalni. A jó emléket akartuk megőrizni. Apa kívánsága: egyszer, egyetlen egyszer jóllakni. Úgy, mint régen. Legalább három fogást tervezett. Előétellel és desszerttel. Damasztterítővel szépen terített asztalnál. A tányérok mellett – lapos és mélytányér, természetesen, nem mindent egy tányérból kanalazna, mint a vízhiány miatt itt szokás – fehér szalvéta szalvétagyűrűben. És a menü – itt bukfencet vetett apu képzelőereje. Egész étlapokat talált ki: elő- és főételek, szósok, borok, pudingok, déli gyümölcsök sorakoztak – számomra tartalom nélküli szavak. Nyoma se volt már a spenóttá előléptetett útilapnak, se a marharépból készült főzeléknek. Nem volt többé vörös lisztből készült lapos lepény, amit anyu a korpából szitált ki. Vajaskenyér-változatunk: olaj, amit fokhagymával és ledarált húsos pirospaprikával ízesít.

tettünk és a lepényre kentünk. Nem is volt olyan rossz. És laktató volt. Mindenesetre jobban ízlett, mint a mámaliga, a puliszka, amit olykor a kényszermunkánál ebédre osztottak. Üstben sűrűre főzték, deszkára borították, és egy cérnaszállal nagy, négyzetes darabokra vágták. Kinézetre mosószippan, íze meghatározhatatlan, de körülöttem mindenki áhitattal ette pusztá tenyeréből. Igazi édességet is kívánt magának apa, nem lekvárt, amit ötkilós ládákból szállítottak, és kilóját öt lejért árulták a szomszéd faluban. Talált tárgyai gyűjteményét – csupa apróságot, amit a lekvárból halászott ki – gondosan egy dobozban őrizgette apu: rozsdás szögeket, legyeket, vastag barna csomagolópapír-darabokat, még egy döglött mezei egeret is. Ennek dacára jó étvágyal ettük a marmeládét. A második karácsonyra anyu még a hagyományos Gerbeaud-szelethez is azt használta. A tűzhely lapján napraforgómagot pirított a diótöltelék helyett, gondosan átvizsgálta a lekvárt – és még csokoládé-átvontot is varázsolt hozzá. Hamisat, persze.

Anyu egyetlen kívánsága mindennapos litániává nőtt: csak együtt maradassunk, csak el ne válasszanak egymástól! Sok rosszat élt már meg anyu. Szüleit elvesztette, tizenhárom évesen a budapesti keleti pályaudvaron, a „földönfutó városban”, vagonlakásban lakott egy évig. A családot kiutasították Romániából. Édesapja, az aradi gimnáziumi tanár megtagadta a román hatóságok által követelt hűségesküt. Bátyja az idegen légióba állt, utolsó hírért Madagaszkárból vette. Azóta azt se tudja, él-e még egyáltalán. Az unokatestvérek Pesten. A határzárlat miatt a háború kezdete óta nem látta őket. Most már leveleket se kapunk. Csak bennünket ne válasszanak el egymástól!

Béla szekeret és két lovat kívánt magának. A helyzet egyből megváltozna. Fuvarozhatna és egyet-mást hazaszállíthatna. Búzát és a disznónak herét, még fűtésre valót is. A ki nem mondott alapelv szerint, hogy a közjó megkárosítása nem bűncselekmény, hanem egyéni jóvátétel az elszenvedettekért. Szomszédunk reggelente Sepp fiát azzal az intelligenciával bocsátotta az állami gazdaság földjeire, hogy betöri a fejét, ha üres kocsival tér vissza. Az idős dr. Jäger Nándor mindig rejtegetett valamit kabátja szárnyai alatt, amikor reggelente visszatért a falerkattól, ahol éjjeliőr volt. Egyik osztálytársnőmnek az apja cséplésnél az egész székérrakomány búzát egyszerűen hazaszállította. Pechére rajtakapták és bezárták. Amikor semmit se tudott asztalunkra tenni,

anyu is merészelt egy este, sötétedés után, a háti zsákba lóherét szedni az állami gazdaság földjéről. („A heréből kiváló spenótot lehet főzni, gyerekek!”) De rajtakapták. A milicista csak azután engedte el, miután a vadonatúj hátizsákot anyu nekiadta.

Ildikó egy csikót szeretett volna. Minden nap megszámlolta üvegben tartott pénzecskéjét, és mindenkitől megkérdezte, vajon futja-e már a pénzből egy csikóra. Hatéves volt, egyedül tette meg minden nap az egy kilométeres utat az iskoláig. Hazafelé elhozta a néptanács-tól szomszédaink újságait. Az aprópénzben kapott jutalom az üvegperselybe vándorolt. Két évvel ezelőtt még sokkal nehezebb volt vele a helyzet. Főleg karácsony előtt. Babáról álmodott. Egy baba a pusztaságban! Most értettem csak meg, miért emlegette anyu mindig szegény kis Ildikóként őt. Bosszantott ez a kifejezés. A „szegény” jelzőt idő előtt elhunytakkal kapcsolatban használtuk egyébként. Ezen kívül Ildikónak volt köztünk a legjobb dolga: otthon játszhatott, míg Bélának és nekem felnőtként kellett dolgoznunk. Már az első nyáron is: tizenegy évesen marokszedőként, azután az iskola és a néptanács építésénél. Majd a 'nagy Balta', a nagy Duna-sziget kertészetében. Tizenkét éves koromban a Duna-Fekete-tenger kanális melletti kertészetben. Az éjszakák a fabarakk közös hálótermében! Csak a hétvégeken mehettünk haza. Miért is sajnáltam volna Ildikót? És akkor a végtelen szomorúság szüleim szemében karácsony közeledtén. Első ízben nem volt se karácsonyfa, se ajándék, se pénz. Apu állatokat rajzolt barna csomagolópapírra, anyu pedig kivágta őket. Az állatok lába latt kétszer bevágta a papírt. A két első szegélyt előre, a középsőt hátrahajtotta – és az asztalon ott állt Ildikó parasztgazdasága. Szegényes játék. Megszégyenültem, ha gyerekkorunk karácsonyaira gondoltam. Nekünk legalább emlékeink voltak szép gyerekkorunkról, amiket senki se vehetett el tőlünk. A várakozásteljes adventi hangulat. Lichtenberg plébános és a roráték a nagy, hideg gótikus templomban. A karácsonyi énekek, rajzok és a bethlehemi játékok a zárdában. A nagy, szaloncukorral, óriás gömbökkel és angyalhajjal díszített fenyőfa. A nagy kaucsukbaba. Az állatkert. Béla ólomkatonái és az építőtelep. Mit nem adtam volna, ha akkori ajándékainkból valamit is kaphatott volna Ildikó!

Aztán Szentestén a nagy meglepetés! Két csomag érkezett. Az egyik, hosszúkás és könnyű faládikóban egy fenyőfa volt. Szétdarabolt és csapokkal ellátott, egyszerűen összeállítható fenyőfa. A távoli Erdélyből küldte a fűrő-faragó Mezei bácsi, akinek Ilonka

lányát szüleim az 1947-es ínségben magukhoz vették. A második, négyszögletes és meglehetősen nehéz csomag valódi kincsesbányának bizonyult: édességek, egy igazi torta, házikolbász és Ildikónak egy baba! Szeretettel állította össze egy ismerős hazai család. Hogyhogy? Hát az lehetetlen! Hiszen még csak nem is rokonaink.

Mikor hagytam el tanárom nyomait? Mióta botladozom oldalán? Egymás mellett dülöngélünk, egymásba kapaszkodva, egymásra támaszkodva. Ki segít kinek? Ki a támasz, ki a nehezék? A tintatartó gépiesen tova-hajszolt testem tartozéka. Jobb oldalunkon egy hatalmas, halványpiros gömb ereszkedett le a hókorong szélére. És egyszer csak, mintha mesekönyvből vágták volna ki, behavazott házak és fák jönnek velünk szembe. Vajon a tanár se érez örömet? Most örülnöm kellene, csak hogy nem tudom már, miért is. Mélyen fekvő, egymással szembenálló házsorba kanyarodunk be,

közöttük magas hógát: a mi utunk. A kiásott házak előtt asszonyok: krétafehér, felfelé, velünk szembenéző arcok, szájak elé kapott kezek. Azután a futballpálya kerítése – itt-ott kiáll egy-egy betonoszlop hegye –, az állomás. A vasúti átjáró még nem használható, katonák lapátolják róla a havat. Behavazottan veszteglő szerelvényeken mászunk át, és forgalmas utcákra érünk. Az úttest mentén mindenütt magas hóbarikádok.

– Büszke vagyok rád – mondja a tanár, és átkarolja a vállamat. Befordulunk az iskolautcába. A hosszú, földszintes épület csendben fekszik előttünk. A kapu be van zárva. Fél papírív van ráragasztva. Mi áll rajta? Semmit se látok. Minden elmosódottan fehér. Idegesen meresztem a szememet. Sietős írás tűnik elő, mely szükséztlenül közli, hogy a rendkívüli időjárás és a vasúti forgalom teljes felfüggesztése miatt a vizsgákat két héttel elhalasztják. Leteszem a tintatartót az iskolakapu elé. Aztán szótlánul visszafordulunk, és elindulunk az éjjeli menhely irányába.

LUDWIG STEINHERR

Ami egyszerre csak szembetűnik

*Például
az öntöttvas korlát markolatgombja
amit éveken át
figyelmetlenül érintettem –*

*csak amikor egyszer
kettesben álltunk
a sötét lépcsőházban
és már kifogytak szavaink
vettem észre*

*élesebben láttam
arcodnál
kivehetőbben felismertem
néma
kétségbeesését*

Egy zacskó gyümölcssel az esőben

*Hirtelen
megpuhul
a meleg csöppektől*

*és a csomagolópapír
kezem alatt
sima meztelen
emberi bőrré válik*

*érezem
a gyümölcsök formáit*

*és megrémülök
ennyi nem várt
gyengédségtől*